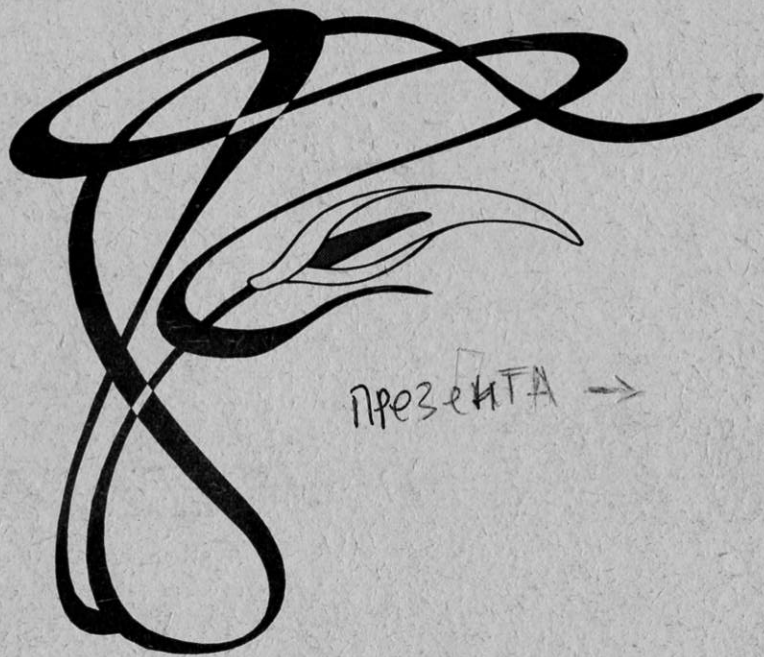
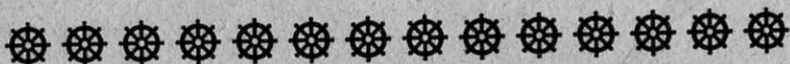

Василь Лаба

презента →

*Історія сіл
СТІЛЬСЬКО та **ІЛІВ**
від найдавніших часів
до 1939 року*

Василь Лаба

Історія сіл
Стільсько та Ілів
від найдавніших часів
до 1939 року

Львів, 1998

У брошурі вперше подається у стислому вигляді історія сіл Стільсько, Ілів, а також окремі штрихи до історії Великої Воли, Дуброви та Тростянця на Львівщині, написана у формі наукової монографії. В першу чергу призначена для жителів цих сіл. Брошура також буде корисною людям, які цікавляться давньою історією Львівщини, і може послужити поштовхом до написання історій інших сіл регіону, а також до активізації пошукової праці у цих місцевостях.

© Василь Лаба, 1998

Від автора

Ця брошура є першою спробою дати огляд історичного розвитку села Стільсько та сусідніх сіл від найдавніших часів до 1939 року. Огляд зроблений на основі вивчених архівних документів, опублікованих збірників документів, довідкової літератури різних років видання та публікацій у періодиці.

Брошура написана у стислій формі, щоб дати можливість мешканцям цих місцевостей поглянути з великої часової відстані на справи своїх предків, зрозуміти їх болі та турботи, пізнати їхній спосіб життя. Кожному жителю вона допоможе глибше і сильніше відчути себе добрим господарем на прабатьківській землі, краще дбати про її розквіт та добробут.

Дослідження зовсім не претендує на всеохопність та універсальність, бо не можна "осягнути неосяжне". Я свідомий того, що не використав ще багатьох джерел до історії цих сіл у XVI–XX ст. Але й те, що написане, може і повинно служити добрим порадином у справі дальшого і глибшого вивчення історії цих сіл. Вірю, що незабаром виникне потреба перевидати цю брошуру, бо будуть виявлені нові документи, зібрані нові свідчення про життя Стільська, Ілова та сусідніх сіл. Тому видаю цю брошуру обмеженим накладом з тією надією, що при наступному перевиданні з допомогою місцевих шанувальників історії зможу зробити її більш ємкою.

Хочу з приємністю зазначити, що в теперішні скрутні часи своєю жертівністю допоміг виходу в світ цієї брошури **п. Степан Миколайович Курач**. Він зрозумів значення цього дослідження для піднесення рівня національної свідомості в рідному селі. Його добре знають багато молодих господарів Стільська та сусідніх сіл, які разом з ним у 1980 році закінчували місцеву середню школу. У цій брошурі прізвище Курач не згадане, бо далеко не все і не завжди потрапляє на сторінки газет, судових справ або офіційних звітів, але я переконаний, що багато дітей зі Стільська не раз згадають колись шановного Степана Миколайовича, вивчаючи з цієї брошури минуле свого та сусідніх сіл.

Село Стільсько та сусідні села Ілів, Дуброва, Воля Мала, Воля Велика та Тростянець розташовані на південних схилах Розточчя (або Волино-Подільської височини). На південь від неї лежить долина Дністра. Ця місцевість була заселена з давніх часів.

Тут були знайдені римські монети I ст, які свідчать про те, що місцеві жителі мали економічні зв'язки з Римом [51, с.64].

Село витягнуте в долині річки Колодниця. Назва ріки походить не від того, що по ній сплавливали колоди (хоча і це не виключено), а від того, що на ній широко використовувалася праця рабів-колодників. Ріки в давні часи були єдиними надійними шляхами сполучення в лісистій та болотистій місцевості нашого краю. Через Колодницю Стільсько мало надійне сполучення з Дністром, який в давнину зв'язував цю місцевість з греко-римським та візантійським світом.

Назва Стільсько вже давно викликала різні припущення вчених. У 1916 році вчені Фасмер та Приселков у російському академічному виданні опублікували знайдений у архівах Ватикану документ з 1330 року. У ньому "Стольсько" згадане поруч з містами Володимир, Москва, Луцьк... [50, с.100]. Володимир Мацек вважав, що київський митрополит Феогност хотів у 1328 році забрати майно після смерті галицького митрополита Гавриїла. Феогност кілька років перебував при дворі галицько-волинського князя Юрія-Болеслава II. Маючи на меті не допустити на західноруські землі впливу Польщі і католизації їх у результаті пропольської політики князя, московський митрополит намагався встановити тут свою духовну владу, що в той час, коли Московське князівство ще не зміцніло, а митрополит відчував свою прив'язаність до українських земель, мало би прогресивне значення. На жаль, йому це не вдалось. Потрібно також додати, що в період 1303–1347 років існувала окрема галицька митрополія і між нею та київською було певне суперництво за духовні впливи. Оскільки Київ був дотла знищений монголо-татарами, то київський митрополит Кирило спочатку перебував у Галичі, а потім переїхав до Володимира на Клязьмі. Його наступник Максим у 1299 році переніс столицю київської митрополії на сучасні російські землі [71, с.606].

В цитованому документі була фраза "владичка взяв з містечка Стольська 30 гривен". Це єдиний момент, коли Стільсько згадувалось як містечко [48, с.129-131]. Стільсько у перекладі може означати "стольне місто". На жаль, ні наші, ні чужі літописи зовсім про нього не згадують. Тому вченим доводиться висувати різні версії.

У 1980–90-х роках у Стільську проводили розкопки археологи під керівництвом Ореста Корчинського. Результати розкопок довели, що на горі, яка здійснюється з північно-східної сторони теперішнього села, у Х–ХІ ст дійсно існувало потужне давньоруське місто. Його площа разом з укріпленнями сягала 250 га. Це майже у 2 рази більше від площі стольного Києва, який у ХІІІ ст займав 130 га. Загальна довжина земляних валів сягає 10 км. Таких валів навколо міста було декілька. Зараз їхня ширина при основі сягає 10–15 м, а висота – 2,5–3,5 м. Вали мали вигляд ламаної лінії, що давало великі переваги при обороні їх від противника. Між першим та другим валом є біля 80 м простору, між другим та третім – 40 м. Подекуди був насипаний і четвертий вал. На валах стояли дерев'яні частоколи та оборонні вежі. Для того, щоб ворог не міг зненацька проникнути до міста, була влаштована система доріг, які вели в тупик (пастку). В самому місті проживало ремісниче населення. Житла цих людей були невеликі (3 х 4 м). Виготовляли вони різні залізні та кам'яні вироби. Тут знаходилось і виробництво заліза. Вчені знайшли рештки домниці та залізних шлаків, ями із запасами болотної залізної руди. За припущеннями вчених у городищі могли проживати до 15000 осіб [49, с.146-148]. Детальніше про це можна прочитати в статті Ореста Корчинського "Городище-гігант у передгір'ях Українських Карпат", надрукованій у журналі "Жовтень", № 5 за 1988 рік.

Це могла бути столиця племені хорватів, які проживали на Прикарпатті і були приєднані князем Володимиром до Київської держави. Про похід Володимира на хорватів згадано у літописі під 993 роком [47, с.68]. В літописі не зазначено, чи був цей похід успішним для Володимира. Цілком можливо, що похід Володимира був невдалим, бо того ж року до Києва підступали печеніги і з війни хорватської руські війська виступили проти печенігів, яких перемогли після відомого єдиноборства Кожум'яки з печеніжином. Згодом на цьому місці постало місто Переяслав.

За переказами Стільсько було знищене нашествям монголо-татар 1241 року. Татарам нібито допомогла пробратись у місто ключниця Хима, яка ними ж пізніше була знищена. Цілком можливо, що місто пізніше відновилось, але ставши осторонь політичного життя, перетворилось у звичайне село. Могло навіть перейти у власність галицького митрополита. На території городища дотепер збереглись топоніми Ворота, Золоті ворота, Княжа криниця.

Після захоплення Галичини Польщею село в складі великого Дроговизького ключа (Дроговиж, Розвадів, Устя, Надітичі, Веринь, Стільсько, Ілів, Демня, Воля Велика, Воля Мала) належало до королівських

володінь. Ці села отримували в тимчасове володіння (держання, посесію) шляхтичі, які перебували на королівській службі. За це отримували три чверті прибутків з сіл, а четверту частину (кварту) віддавали до державної скарбниці.

Восени 1498 року Стільсько, яке тримав Андрій Тарло з Щекарович, разом з іншими селами Дроговизького староства було звільнене на 6 років від стацій, тобто розквартирування війська [57, т.2, док.1303]. Селяни також отримали право вільно брати дрова на опал з лісів. У 1504 році король дозволив якомусь Янові з Ганчкової гори шукати своїх втікачів в лісах навколо Стільська. У 1506 році село з посесії А.Хелміцького було передане М.Конившецькому, а через 2 роки його знову отримав попередній державець [57, т.3, с.75].

У 1512 році село знову було звільнене від всіх повинностей і данин:

У 1515 році воно було повністю спаленим і обезлюдненим в результаті спільного нападу татарського та волоського війська. Володіла селом родина Тарлів [55, с.78]. У 1565 році село з 3,5 лану землі мало давати при постої війська таку стацію: ялівку, 3,5 муша масла, 7 сирів, 3,5 колоди вівса, 7 курей, 96 яєць [46, с.380]. 8 жовтня 1571 року від Ядвіги, вдови М.Тарла, Стільсько перейшло в оренду її зятеві Юрієві Мнішкю. У 1578 році тут було 3,5 лану оброблюваної землі, проживали 2 загородники, 5 комірників [55, с.152].

Як видно з податкового реєстру 1601 року, в Стільську було 3 лани оброблюваних площ, проживали 5 комірників без худоби та 1 з худобою, був вальний млин та водяна пила (тартак). Весь податок з села становив 7 зол [2, с.792]. В податковому реєстрі 1609 року зазначено, що тут був млин та водяна пила [4, с.960].

Восени 1620 року село повністю було спалене татарами разом з панським фільварком. Багато людей було забрано в полон, інші порозбігались по лісах [54, с.26].

В акті люстрації села 1628 року зазначено, що воно разом з іншими селами Дроговизького староства було дане у 1554 році Габрієлеві Тарлу у довічне володіння з правом викупу. Від нього воно перейшло Миколі Тарлові [5, с.785].

В різдвяні свята 1659 року село було пограбоване польським військом. Шкоди становили 175 зол, переважно готівкою та напоями. Одночасно були пограбовані і сусідні села. Скарги в земському суді складали селяни Климко з Стільська та Процик з Ілова (там шкод було на 20 зол) [10, с.201-205].

В акті люстрації села 1661 року зазначено, що воно з давніх часів обробляло 2,5 лану землі. На час люстрації оброблялось тільки 0,75

лану. В селі було 11 кметів, 2 халупники, корчмар Федір, мельник та старий священник з синами. На окремому лані землі господарювали вибранці, які не виконували традиційних селянських повинностей, а при потребі мусили виконувати військову службу. Селяни від восьмини лану повинні були відробляти по 3 дні панщини в тиждень, восени давати до двору півмірок хмелю, по мірці букви (букового насіння) та ліщинових горіхів, пустий вулик з накриттям, десятину від пасік та свиней. Чиншу від лану платили по 10 зол. Мельник платив 15 зол, корчмар 3 зол, а парох від церкви та восьмини лану— 22 зол. Весь прибуток з села був обрахований на 64 зол в рік [56, с.32].

Відомо, що у 1673 році регімент (військовий загін) пана Холмського спалив “табір” в Розвадові. Цей “табір” був збудований у 1620 році для захисту місцевих селян від татар. У ньому пізніше вони переховували свої цінні речі та продукти. При пожежі “табору” стілецькому господареві Івану Стегнію згоріло 8 корців жита та гречки, діжка масла, сала за 4 зол, 2 діжки сиру та 1,5 корця муки. Селянам з ближчих сіл згоріли більші цінності [6, с.77-80].

У списку поголового з 1676 року напроти назви села зазначено “desolata”, тобто “спустошене” [3, с.1129]. У 1680 році король видав декрет для селян Стільська, Ілова та сусідніх сіл, в якому наказував їм віддавати данини Янові Смажевському [1, с.1051-1052].

Взимку 1688–89 року розквартировані тут польські вояки вчинили селянам шкод на суму 904 зол. Зокрема, вони забрали 44 вози сіна, 54 корці вівса, 240 зол готівкою [7, с.2117-2122]. Влітку 1689 року велика повінь знищила врожай в Стільську, Ілові та інших селах [7, с.1858].

У 1705 році панцирна хоругва пана Бальцера забрала в селі 24 волів, 3 коней та вчинила шкод на суму 1278 зол. Коні вартували 180 зол, воли— 1010 зол. Про це заявляв під присягою Лавро П'єц [8, с.576-580].

У 1711 році через село пройшла хмара саранчі, яка з'їла тут всю зелень. Внаслідок цього з голоду здохли 17 волів, 26 корів, 27 ялівок, а решта 13 голів худоби від голоду ледве волочили ноги. Так під присягою зізнавав селянин Федір Гарматин [9, с.412].

У 1742 році в селі було 69 хат. Тяглих господарів було 38. Один з них мав 4 волів, 6— по 2 коней та по 2 воли, решта мали в основному по 2 воли. Коней в селі було тільки 17. Кметі сиділи на півчвертях. Селяни давали сторожового 147 зол, фірного 49 зол, чиншику 43 зол. Панщину селяни відробляли до кузні (в Демні), данини віддавали до двору. В селі було багато пустих полів. Багато селян замість данин відробляли додатковий тяглий день в тиждень. Разом всі прибутки з села

становили 238 зол [21, с.6-7].

У 1765 році тут було 60 кметів, 8 загородників, 5 халупників, які разом мали 31 чверть землі. Двір від них отримував 52 маці жита, 176 мотків прядива. Був тут млин на одне колесо та корчма. Двоє селян були лісниками, один— служив надвірним козаком. Весь “провент” з села становив 4558 зол [12, с.11-12].

Весною 1782 року громада Стільська разом з сусідніми громадами скаржилась владі на забрані від них поля та луки старостянкою Жевуською. Від стілецької громади було забрано кільканадцять моргів поля та лук більш як на 40 косарів. Заяву від імені громади складав Микита Тимків [22, с.5-6]. Тоді ж він з представниками громад Розвадів, Демня та Дроговиж (Олексою Шелепітом, Іваном Дзиндрою та Гаврилом Возівим) просили староство, щоб на основі цісарського патенту від 20 листопада 1781 року мешканці їхніх громад були звільнені від відбування по 29 днів в рік шарварків та інших даремщин, платні 3 зол за сторожове, платні фірного податку по 1 зол, воження по фірі святкових дров до Львова (або по 2 фірі до Роздола, від давання бджоляної десятини, прядіння 2 ліктів прядива, давання корця вівса, яець та грошового чиншу по 24 гр, жеровщини по 5 гр від свині, мірки в млинах). Також висловлювалось прохання звільнити арештованих 18 селян, що сиділи в кайданах у Роздолі, збиті різками з ніг до голови. До давання вівса громаду примусили екзекуцією надвірні козаки Жевуських. Напоєні горілкою, вони били в селах вікна, забирали та продавали селянське майно, чинили гвалти [22, с.7-8].

У 1785 році в селі було 122 двори, 584 мешканці [15, с.13].

У 1790 році в Стільську було 135 господарств (35 чвертьових, 45 півчвертьових, 14 підсусідків, 7 халупників). В селі було 25 жорен, млин на 2 кола, гуральня, корчма, вуглярка. На останній постійно працювали 2 селян. Разом селяни мали за рік відробити 1820 днів тяглої панщини парою тягла, 312 днів тяглих поєдинчих, 3432 дні піших та 450 днів так званих даремщин (збирати гриби, горіхи і т.п.) [13, с.38-39].

У 1820 році в селі було 145 господарств [14, с.45-52].

В честь скасування панщини 1848 року громада встановила під горою біля ріки Колодниць масивний кам'яний хрест, обсадивши його липами.

У 1874 році в селі було 1465 мешканців. Громада мала свій каменолом, який в рік давав їй 40 зр прибутку. Також мала 50 моргів спустошеного лісу, який не давав прибутку і громада хотіла зробити з нього пасовисько і це дало би 80 зр прибутку. Всього ж громада того року платила 1290 зр податків, а двір— 801 зр [19, с.7]. У 1878 році тут була

заснована громадська позикова каса, яка давала позику під 6% в рік. У 1903 році її капітал становив 6000 корон. У 1880 році в Стільську було 229 хат, 1427 мешканців (1410 українців, 48 жидів, 9 поляків) [72, с.285]. У 1886 році в селі проживали 1548 греко-католиків [68, с.108/1886]. Громада користувалась овальної форми печаткою, на якій була зображена символічна смерека, а на її фоні перехрещені серп та коса. Кругом зображення йшов напис "Печать громади Стольська" [19, с.26].

1 січня 1900 року в селі була відкрита крамниця з капіталом 400 корон. Товари вона брала у більших жидівських крамницях в Миколаєві [43, с.34]. Коли перед виборами до краєвого сейму на початку 1908 року у Галичині загострилось українсько-польське протистояння і у селі Коропець на Тернопільщині жандарм 6 лютого брутально заколов на передвиборному вічі селянина Марка Каганця, громада Стільська разом з парохом о.М.Гаврилюком зібрала для родини Каганця 6,67 корони допомоги [64, ч.14/1908]. Тим самим вона засвідчила свої патріотичні почуття. Через місяць після цього, 12 квітня помста українців за польські злочини на виборах знайшла намісника Галичини А.Потоцького. Його застрелив студент Мирослав Січинський.

У 1910 році в селі вже була дахівкарня і солом'яні стріхи потрохи замінювались більш надійним та тривалим покриттям [43, с.2]. У 1915 році разом з відступаючою російською армією з села виїхали 5 родин перед приходом австрійського війська (27 осіб) [68, с.85/1918].

Восени 1920 року польська поліція тероризувала селян за нібито симпатії до більшовиків, які кілька днів побували у селі, прориваючись в Карпати.

У 1921 році в селі було 267 господарств, 1749 мешканців [51, т.3, с.558].

На виборах до громадської ради влітку 1927 року повну перемогу в селі здобула партія УНДО [61, ч.173/1927].

У 1931 році в Стільську за даними читальні було 1719 мешканців (серед них 1674 українці) [43, с.7]. В історично-мемуарному збірнику "Стрийщина" подано, що за даними перепису того року в Стільську було 319 господарств, 2075 мешканців [51, т.3, с.558]. Очевидно, що це разом з Дубровою. Працювала селянська споживча кооператива "Надія". У 1935 році за даними читальні в селі було 196 хат (188 українських, 4 польські та 4 жидівські) [43, с.18].

У 1937 році в селі було понад 250 хат та понад 1700 мешканців [48, с.131]. Різні джерела подають різні дані. Істина десь посередині...

Про виникнення в селі найдавнішої парафії вже мабуть ніхто нічого не скаже. Час надійно заховав її початки у нетрях минулого. Але не підлягає сумніву те, що церква в Стільську протягом багатьох століть була осередком національного, громадського та духовного життя села. Вона оберігала селян від чужих духовних впливів, консервувала українські народні традиції. Тому її історія є невід'ємною частиною села.

Вже в податковому реєстрі 1578 року зазначено, що в селі була церква та священник [55, с.152]. Про священника є згадка і в податковому реєстрі 1609 року [4, с.960]. В акті люстрації села 1661 року зазначено, що старий священник з синами платив з восьмینی лану землі 22 зол чиншу [56, с.32].

10 листопада 1671 року на прохання священників Дроговизького ключа (в тому числі і стілецького о.Кузьми Галецького) король М.Вишневецький звільнив їх та їхніх наступників від всіх повинностей та робіт, від утисків адміністрації. Цей акт пізніше підтвердив король Ян III весною 1676 року [17, с.6].

17 серпня 1679 року дроговизький староста Микола Остророг дав церкві чверть ґрунту Стециківську [17, с.10].

При перевірці парафії 8 жовтня 1739 року о.Василем Смеречинським було зазначено, що місцева церква св.П'ятниці потребує ремонту. Мала вона 2 лани поля та різних придатків на 6 плугів. Лук на ставиську мала на 12 косарів (вони могли скрсити їх за день). Парохом був о.Петро Поблонський. Парафіян було біля 60 родин, кожна з яких мала йому дати по півмацку жита або 1 зол в рік [45, с.334].

Проте в акті церковної візитації 23 березня 1764 року, проведеної львівським єпископом М.Шадурським, зазначено, що церква 17 жовтня 1679 року отримала від М.Остророга 3 чверті ґрунту. На час візитації вона мала лан поля від границі Ілова до границі Тростянця (43 морги) та інші додатки (разом ці площі становили 92 морги). Кожен господар давав по 12 грошей проскурного, а давніше по півмацку щирецькому жита. Парохом був о.Михайло Абрисовський. Церква була дерев'яною, крита гонтом, досить пошарпана та обдерта [18, с.3-5].

Мабуть в о.Михайла був ще син Михайло, 1770 р.н., який восени 1775 року був висвячений і весною наступного року став адміністратором парафії Стільсько. Перебував тут до весни 1811 року, коли був перенесений парохом в Розвадів [28, с.1].

У 1821 році парохом в селі був о.Іван Шалькевич, який працював тут з 1812 року. Оскільки парафія була небагатою, то від релігійного фонду він стримував щорічно по 205 зр допомоги. В Стільську тоді

мешкали 1184 вірних (серед них 315 малих дітей, нездатних до сповіді) [24, с.1]. У 1832 році о.Шалькевич вже мав 59 років, а в селі мав 1059 парафіян [68, с.61/1832]. Таке зменшення населення порівняно з 1821 роком можна пояснити великою епідемією холери, яка лютувала в Галичині 1831 року. Церква св.Параскеви була старенька і багато людей просто не хотіли ходити на богослуження, бо боялись, щоб церква не завалилась на них в час відправи. Громада 12 травня 1831 року розпочала будівництво нової церкви, але воно йшло повільно, бо місцева влада забрала для своїх потреб заготовлені для будівництва матеріали: цеглу, камінь та вапно. Біля церкви стояла мурована дзвіниця з 4 дзвонами. Починаючи з 2 червня 1831 року, померлих ховали на новому цвинтарі, віддаленому від церкви більше як на 200 кроків. Парафіяльні будинки були збудовані коштом попереднього пароха о.Петра Політанського (Поблонського?). Перебували у поганому стані, бо домінія зовсім ними не цікавилась. Парох жалівся, що громада гвалтом захопила у нього 3 морги землі, яке знаходилось між громадським пасовиськом і було обгороджене парохом. Селяни ту огорожу розібрали і ділянку приєднали до пасовиська [27, с.1-4]. Аж 1843 року будівництво церкви було закінчене.

У 1857 році парохом в Стільську був о.Іван Павликевич, 1809 р.н. Душ було 1346 [68, с.47/1857]. 28 грудня 1865 року презенту на парафію отримав о.Іван Любінецький [39, с.4]. Імовірно, що він був сином розвадівського пароха о.Якова Любінецького.

Відомо, що у березні 1866 року завідувач місцевої парафії о.Тадей Вірський перейшов на таку ж посаду у Великі Глібовичі [26, с.27].

На початку 1876 року, коли о.Любінецький проповідував тверезість і 8 чоловіків вступили до "Братства тверезості", перед церкву прийшов жид з корчми і сказав людям: "Ви гадаєте вже горілки не пити? Чи знаєте ви, що священники забороняють пити горілку тільки тому, щоб накласти на вас більші податки?..."

В справу отверження і для блага громади багато сил вклали Прокіп Штойко та Олекса Васильків. Кілька днів перед різдвяними святами на школі був прикріплений плакат: "Щоб ніхто не смів жидам давати "коляди", бо пустимо в газету". Це було зроблено тому, що жиди ходили по хатах своїх боржників і просили проценти [65, ч.6/1876]. Парох Любінецький імовірно пізніше перейшов до Розвадова, бо там у 1891 році був о.Іван Любінецький [66, ч.75/1891]. Його зятем був о.Корнило Сенік з Бережниць Королівської – один із стовпів москвофільства на Жидачівщині на початку ХХ ст.

2 січня 1889 року фундація Скарбків дала презенту на Стільсько о.Олександрю Юрикові, 1850 р.н. [39, с.1]. У 1893 році о.Юрик отримав

архиерейську грамоту за якісь заслуги [60, ч.215/1893].

У 1898 році громада встановила біля церкви пам'ятник в честь 50-річчя скасування панщини та 50-річчя правління царя Франца-Йосифа (у вигляді обеліска). У 1901 році о.Юрик мав у селі 1483 парафіян [68, с.94/1901].

Барто зазначити, що в цей період з села вийшов священник о.Петро Гедз, 1882 р.н. Він був висвячений у 1909 році і мав парафії у селах Бубнище та Тисова на Бойківщині [34, с.39].

У 1914 році при церкві працювало "Братство тверезості", яке мало 345 членів [51, т.3, с.558].

У 1918 році в Стільську парохом був о.Михайло Гаврилюк, 1855 р.н., висвячений у 1886 році [68, с.85/1918]. Народився він у селі Войславичі на Сокальщині [34, с.15]. Після висвячення він півроку був помічником пароха у Тевцові, а згодом перейшов у Іванівці, де від квітня 1888 року завідував парафією. Оскільки восени 1889 року туди був призначений постійний парох, о.Гаврилюк написав прохання на посаду пароха в Гаях або в Солонці. Мабуть він настільки переживав, що змушений був лягти на лікування в заклад на вулиці Кульпарківській у Львові. Ні Гаїв, ні Солонки не отримав [25, с.1-23]. Від 18 березня 1890 року він завідував парафією в Ілові, а з січня 1891 року був призначений там парохом. У квітні того року був призначений завідувачем парафії в Стільську. Мав 2 дітей [34, с.15]. Був добрий український патріот. Коли 1 липня 1910 року у Львові був вбитий польськими студентами-шовіністами лідер українських студентів Адам Коцко і в українських церквах відбувались богослуження за упокій його душі, то о.Гаврилюк зібрав у Стільську 5,82 корони на спорудження пам'ятника Коцкові [61, ч.151/1910]. Коцко був активним борцем за надання львівському університету українського характеру. Восени 1917 році о.М.Гаврилюк зібрав у Стільську 120 корон на сирітський фонд митрополита А.Шептицького [61, 30.12.1917].

Вже весною 1933 року о.Гаврилюк просив консисторію дозволити о.Серанту з В.Волі надавати йому допомогу при виконанні душпастирських обов'язків [34, с.83]. Влітку 1934 року помічником пароха сюди був призначений о.Черниш. На початку 1935 року на місце о.Семена Черниша помічником пароха у Стільську був призначений о.Ф.Давидяк [34, с.64]. У серпні 1936 року о.Гаврилюк просив консисторію надати йому піврічну відпустку для лікування. Збирався виїхати в Мізунь. Але оскільки мав вже 81 рік, то до праці вже більше не повернувся [34, с.61]. 1 травня 1937 року завідувачем парафії став о.Ф.Давидяк, бо о.Гаврилюк вийшов на пенсію [34, с.54]. В грудні 1937 року о.Федір Давидяк просив у консисторії 2-місячну відпустку, бо вже рік лікував-

ся від хвороби Базедова і готувався до операції [34, с.45]. Давидяк був одружений з сестрою Степана Бандери і сам С.Бандера кілька разів бував тут в гостях.

У березні 1938 року парохом у Стільську був призначений о.Ярослав Кисілевський, 1899 р.н, з села Гнилички на Тернопільщині.

Школа у Стільську

Роль освіти в житті селян важко переоцінити. В найдавніші часи освіта починалась від науки в дяка, в якого діти навчались рахувати, молитись, а також читати церковні книги. Ті школи були нерегулярними і їхня діяльність залежала переважно від суб'єктивних факторів. Відомо, що ще під час генеральної перевірки парафій 1764 року єпископ М.Шадурський наказував парохам засновувати в селах школи-дяківки, в яких мали жити дяки. Школи мали бути недалеко від церкви і перебувати під опікою парохів. Невідомо, коли саме постала така перша дяківка в Стільську.

Відомо, що вже наприкінці 1815 року парохи Львівщини отримали розпорядження консисторії про потребу заснування парафіяльних шкіл. У тих місцевостях, де вже були такі школи, парохи мали агітувати громади та домінії до збільшення платні вчителям, а також підшукувати людей, здібних до вчительської праці. Губерніальна влада також наказувала, щоб було організоване повторювальне навчання дітей, які закінчили школи, у святкові та недільні дні у післяобідній час, щоб діти не забували вивченого в школі матеріалу [23, с.14, 19].

Влітку 1820 року краєва влада наказувала, щоб вчителі не примушували учнів ходити до школи в час жнив [23, с.28]. Восени того року губерніальна влада наказала деканам перевіряти національні школи не раз в рік, як було до того, а раз в півріччя. В листопаді вчителям було дозволено мати індивідуальні заняття з учнями, які погано вчать, але проводити їх з відома директора [23, с.30]. У травні 1821 губерніальна влада вимагала від священників, як опікунів шкіл, подати річні звіти в яких чітко зазначити, скільки дітей в селі мали ходити до школи і скільки реально ходили, скільки вміє добре читати [23, с.32]. В грудні 1821 року для парафіяльної молоді була видана книжка "Чин утренній і вечерний" (ціна 14 кр). Кожен парох мав повідомити церковній владі скільки таких книжок потрібно прислати в парафію зі Львова [23, с.35]. Весною 1822 року цар звільнив від поштових оплат листування в шкільних справах [23, с.37]. Консисторія обіжними листами повідомляла парафії про пустуючі місця вчителів в різних місцях Галичини [23, с.38]. 5 червня 1822 року цар наказав, щоб у школах Галичини між

святом Різдва та Новим роком було лиш 2 святкові дні: Різдва та св.Степана, а канікули, щоб тривали від 16 липня до 31 серпня [23, с.38]. У 1824 році консисторія наказувала священникам наглядати, щоб діти не занедбували повторювального навчання після закінчення школи та подавати детальні звіти про діяльність шкіл, в яких зазначати, що діти вміють по-українськи, по-польськи та по-німецьки [23, с.44].

Як видно з акту перевірки парафії весною 1831 року в селі вже була школа, збудована громадою. Але вона пустувала, бо для утримання вчителя не було визначено жодних коштів [27, с.4].

У 1859 році в селі була тривіальна школа з дотацією вчителя 110 зр в рік та 6 сьєгів дров для опалення. Мало у ній навчатися 24 учні, але навчання не відбувалось, бо не було вчителя. Наступного року до школи батьки записали 36 хлопців та 2 дівчат, але навчання далі не відбувалось, бо влада не могла знайти сюди вчителя [69, с.18]. Від 1866 року вчителював дяк Яків Возний.

У 1867 році до школи мали ходити 98 хлопців та 86 дівчат. Але ходили тільки 45 хлопців та 10 дівчат. Вчитель отримував від громади 110,5 зр річної платні та 6 сьєгів дров для опалення школи [70, с.30/1868].

Весною 1871 року жидачівське староство зобов'язало громаду збільшити оклад вчителя з 105 зр до 200 зр. Громада внесла проти цього протест, але краєва шкільна рада його відхилила, бо "село було одним із найзаможніших у повіті" [19, с.9].

На початку 1874 року постало питання про перетворення школи на етатову. 9 січня в селі в присутності представників шкільної окружної ради, вїйта Данила Лавренця, радних Прокопа Стойка та Сенька Стегнія був проведений огляд шкільного будинку. Після цього був оголошений конкурс на посаду вчителя у селі, бо Михайло Черневич вчителював тут тільки тимчасово [19, с.6]. Шкільний будинок вартував 80 зр, стайня та дровітня 20 зр. Весь інвентар складався з 6 лавок, стола, дошки та шафи і вартував 20 зр. Вчитель жив у школі, а за свою працю отримував від громади 200 зр готівкою за рік. На опалення школи двір виділяв з лісу 6 сьєгів дров, а громада мала їх вирубати, завезти до школи та порубати. Опалював школу сторож, якого призначала громада і за це платила йому 10 зр. Громада також додавала школі 10 зр на закупівлю приладдя, паперу, крейди. У 1871-73 роках у школі було відповідно 26, 35 та 35 учнів. Із загальної кількості 96 учнів було тільки 17 дівчаток. З цього видно, що селяни не дбали про їхню освіту. Також значна кількість дітей не відвідувала школу. У 1874 році в селі нараховувалось 69 хлопців та 58 дівчаток у шкільному віці. Цей вік вважався з 6 до 12 років. Школярі по 2 години в тиждень вивчали катехизм

(основи християнського вчення, молитви) [19, с.7].

У вересні 1874 року школа отримала статус етатової, а оклад вчителя був збільшений до 300 зр (200– від громади, 32– від двору, 68– від краєвого фонду). Утримання самого шкільного будинку та майна на 87% лягало на громаду, а 13% коштів давав двір [19, с.10].

Влітку 1888 року краєва шкільна рада відправила на пенсію місцевого вчителя Филимона Прокоповича [67, ч.21/1888].

5 грудня 1893 року в селі відбулось засідання громадської ради, на якому представники повітової шкільної ради поставили питання про потребу реорганізації школи у 2-класну. Громадська рада відмовилась від цієї пропозиції, бо боялась нового збільшення податків. Фактично школа вже працювала за планом 2-класної, а від 1891 року у ній був введений надетатовий клас. У 1893/94 навчальному році в школі було 214 учнів [19, с.22]. Восени 1894 року школа таки отримала статус 2-класної, а оклад директора школи був збільшений до 350 зр, молодшому вчителю був встановлений оклад 300 зр.

В цей час новим шкільним законом були дещо зменшені витрати громад на утримання шкіл і 2 вересня 1894 року на засіданні громадської ради було ухвалено, щоб належні вчителям 167 зр розділити на 15% додаток до податків кожному платникові податків. До складу громадської ради тоді входили о.Олександр Юрик, вїт Петро Скрут, радні Михайло Романишин, Григорій Луцишин, Юрко Панчак, Микола Козецький, Василь Гедз, Степан Штойко, Федір Мончак, Олекса Корда, Іван Овсяник, Петро Бінас, Іван Васильків та Федір Гринишин [19, с.27]. Сам вїт був неграмотний, бо напроти свого прізвища на протоколі ставив хрестик.

В кінці 1907 року на черговому з'їзді УНДО до складу ширшого народного комітету був обраний місцевий вчитель Олекса Струмінський. У цьому комітеті також був проф.М.Грушевський [64, ч.1/1908]. О.Струмінський обирався у цей орган і в кінці 1908 року [64, ч.57/1908].

У 1910 році в селі працювала 2-класна школа з 2 надетатовими класами [43, с.2]. Учні було 300. У 1914 році в школі було 275 учнів [51, т.3, с.558].

У 1920 році в село прибула вчителька Михайлина Сидор (Гринишин), 1894 р.н., родом з Стрия. В роки війни вона вчителювала в Демні, але весною 1919 року з армією УГА відійшла на схід України, побоюючись репресій наступаючої польської армії. Там вона познайомилась з Кузьмою Сидором, 1889 р.н., з Угерська, стала його дружиною і в 1920 році повернулася з ним в Угерсько. З труднощами отримала працю в Стільську. Чоловік завершував навчання на юридичному факультеті

таємного університету у Львові. Через кілька років він також отримав працю в Стільську і подружжя плідно тут працювало аж до 1944 року. Допомагав їм також вчитель Корецький, який походив з мішаної українсько-польської родини, а після його смерті довгий час вчителювала в Стільську Ядвіга Кремер з підльвівських Козельник, яка відзначалась польським патріотизмом.

Школа мала 3 кімнати, в яких одночасно займались по 2 класи разом (наприклад, 1-й та 3-й). У 1935 році школа мала статус 3-класної [43, с.18]. Навчання у ній тривало 6 років. Оскільки польського населення тут не було, то навчання відбувалось українською мовою. Школа виховувала добрих патріотів-українців. У 1935 році тут навчалось 237 дітей [51, т.3, с.558].

Шкільний плєбісцит був проведений у грудні 1932 року. Селяни Стільська і Дуброви подали шкільній владі 194 декларації з вимогою української мови навчання для своїх дітей [20, с.1-194]. Невідомо, чи були подані які-небудь декларації за польську мову навчання, бо жодних інших паперів, крім зазначених 194 декларацій, у архівній справі немає.

Читальня у Стільську

Очевидно освідомлення села йшло разом з витверезенням села від багатовікового звичаю пияцтва, насадженого силоміць в Галичині польськими панамі.

Відомо, що 15 травня 1874 року о.Любінецький відправив біля хреста Свободи урочисту Службу Божу, а потім всі присутні пішли до школи і на пропозицію вчителя Черневича одноголосно постановили заснувати в селі читальню, "Братство тверезості", а восени– ще й шпихлір та позикову касу. До читальні та "Братства тверезості" тут же записались 60 осіб і склали на закупівлю книжок та передплату газет біля 10 зр. Передплатили "Русскую раду", "Науку", "Учителя", "Ластівку". Газету "Слово" громада передплачувала вже давніше. Повідомили про це в газету вїт П.Штойко та господарі І.Васильків і П.Кузів [65, ч.54/1874]. Невідомо, як розвивалася читальня і чи взагалі вона була створена. Але "Братство тверезості" перед церквою встановило масивний хрест тверезості, який стоїть і тепер. У 1876 році в селі було 6 членів московфільського "Общества им.М.Качковского" [65, ч.93/1876]. Відомо, що 14 січня 1891 року до матірнього товариства "Общества.." вступили вїт Ілько Венчак, Петро Бінас та Іван Пасемків [66, ч.15/1891]. Через місяць такий крок вчинив і Григорій Петріца [66, ч.30/1891]. Отже московфільство ще міцно тримало свої позиції в селі. Підкопав їх мабуть

о.Юрик, а після нього о.Гаврилюк.

У 1902 році мешканці Стільська Петро Бінас, Ілько та Степан Венчаки, Андрій Стефашко, Григорій Петрица, Степан Штойко, Федір Кузик, Михайло Попович, Микола Звозда, Василь Левицький, Федір Луцишин, війт Олекса Дембіцький та о.М.Гаврилюк підписали статут читальні товариства "Просвіта" і послали його до намісництва. 9 листопада намісництво дало дозвіл на заснування у Стільську читальні. Установчі збори відбулись 9 січня 1903 року. Відкривав їх о.Микола Гаврилюк, секретарем був студент-богослов Іван Чарторийський, який перебував тут на святах. На відкритті читальні були гості— оо.Кордуба з В.Великої, Левицький з Іванівки, Шпитко з Вовцнова, Глібовицький з Ілова, а також 11 селян з В.Великої, де о.Кордуба також намагався заснувати читальню. Виступаючи, о.Кордуба закликав селян до пошани рідної мови, бо "она наша, она нам найблизша і наймиліша, бо ми її виссали з материнських грудей і тою мовою нас мати до сну вколисувала, нас вчила говорити та Бога хвалити". До читальні записались 30 осіб. Керівне ядро (виділ) був обраний у складі о.Гаврилюка, Іллі Венчака, Василя Гедза, Василя Левицького, Олекси Танчака, війта Олекси Дембіцького та Івана Мончака. Ухвалено було сплачувати членські внески по 2 корони в рік. Читальня отримала в дар від матірнього товариства у Львові 76 книжечок загальною вартістю 22 корони.

Про о.Кордубу варто зазначити, що на виборах він привів до Миколаєва з села колону з двох сотень виборців, які організовано підходили до урни і голосували за д-ра Є.Олесницького, адвоката зі Стрия, який виграв вибори [51, т.3, с.532].

У 1903 році читальня мала вже 66 членів, серед яких було 12 неписьменних. Її бібліотека складалась з 90 книжок. Прихід за рік становив 54 корони, з них 24 йшли на оплату будинку. В грудні 1903 року виділ читальні постановив заснувати в селі ощадно-позикову касу (райфайзенку).

На початку 1904 року була заснована "чайня" для членів читальні. Як вона виглядала— важко гадати, бо немає про неї більше згадок у документах. На зборах 10 січня о.Глібовицький з Ілова пропонував закупити кілька коробок "доміно" для розваг членів читальні. Читальня передплачувала 8 газет (24, с.24).

У 1905 році робота читальні дещо ослабла. Кількість її членів зменшилась до 45 (із 82)— корчма виявилась більш привабливою. Бібліотека складалась з 170 книг, але на 1 члена в рік припадало тільки в середньому по 4,5 прочитаної книжки. Виділ також мав бажання заснувати при читальні хор, але не було відповідного керівника для цього.

До 1910 року читальня розвивалась повільно, бо в селі були також

поширені москвофільські настрої і з ними треба було вести постійну боротьбу. Незмінним керівником читальні був о.М.Гаврилюк. Його син-інженер Ярослав навчив хор і в 1910 року він дав у селі шевченківський концерт. У 1910 році читальня мала зібраних 230 корон на будівництво власного будинку. Членів було 59 (серед них 24 неписьменних), книжок в бібліотеці 180, а читачів тільки 21 [43, с.2]. У 1914 році читальня мала 30 членів, спортивне товариство "Сокіл" 16 членів, а гурток "Сільський господар"— 19 членів [51, т.3, с.558].

Під час I світової війни та російської окупації 1914–15 років майно читальні було знищене, а найактивніші члени читальні загинули.

16 січня 1922 року до матірнього товариства у Львові звернулися Василь Гудз, А.Стефашко та Корнило Ферендович з проханням допомогти їм відновити роботу читальні в Стільську. 26 березня тут відбулись загальні збори. Член довоєнного виділу Корнило Ферендович зазначив, що у 1914 році в читальні було 46 членів, а в касі-райфайзенці— 502 корони. Головою читальні знову був обраний о.Гаврилюк, а К.Ферендович відступив на 2 місяці безкоштовно свою хату. Одначе через 14 днів польська влада закрила читальню [43, с.60].

Тільки 27 січня 1926 року до староства було внесене нове прохання про відкриття читальні в Стільську. Через 2 місяці такий дозвіл був даний. Головою читальні спершу був обраний Микола Козинський, у 1929 році— Данило Ферендович, у 1932 році— Онуфрій Клим, у 1934 році— Василь Заблоцький, а в 1935 році— о.Федір Давидяк.

У 1931 році читальня мала 116 членів, 151 книжку та 298 зол річного приходу. З цієї суми 50 зол платили за оренду приміщення у Триндяка. У 1932–33 роках при читальні був заснований аматорський гурток. Ним керував 34-річний Онуфрій Клим. В читальні також відбувались голосні читання книг та газет. У 1934 році читальня об'єднувала 87 членів.

Коли у 1934 році читальню очолив молодий енергійний 30-річний о.Давидяк, вона значно активізувала свою роботу. При ній працював самоосвітній гурток для молоді, в якому вивчали географію та історію України. В гуртку навчались 52 хлопці. Сходились по 3 рази в тиждень протягом 2 місяців. "Вчителями" були о.Давидяк, В.Заблоцький, С.Клим. Активну роботу вела бібліотека читальні— 47 читачів за рік прочитали 1332 книжки. Всіх книжок в бібліотеці було 223. Читальня провела свята Т.Шевченка, І.Франка, Свободи та інші.

У 1935 році читальня передплачувала 9 газет, а в її бібліотеці було 223 книги [43, с.18].

Проте великого розмаху просвітницька робота в селі не набрала. Весною 1936 року Микола Марцинюк писав у газеті, що в читальні

працює переважно молодь. З 58 членів дійсних є 28. Старші “переважно замаخورчені, нарікають на гірку долю та згадують про доброго монарха цесаря Франца-Йосифа”. “Рідна школа” спить, навіть зборів не скликає. Кооператива ледве кульгає через “манка”. Марцинюк критикував односельчан і закликав рівнятися на сусідню Дуброву, де 150 мешканців зуміли зорганізувати більш жваве культурне життя. Читальнею в Стільську того року керували о.Давидяк, С.Грицишин, О.Клим, В.Гудима, М.Тітко, С.Шумський [62, ч.29/1936].

Влада була налякана і цим станом культурно-освітньої роботи в селі і почала чинити перешкоди в проведенні культурних заходів читальні [43, с.65]. Це викликало для неї економічні труднощі. На початку 1938 року вона ніяк не могла докінчити будівництва власної домівки і зверталась до матірнього товариства у Львові з проханням анулювати попередні борги читальні.

В липні 1938 року жидачівське староство припинило роботу читальні за участь її членів в поході на Зелені свята (13 червня) на могили воєнків УГА в Миколаєві, співаючи “Червону калину, тримаючи в руках вінки з тризубами [62, ч.85/1938].

*

*

*

Соціально-економічний розвиток Ілова

Не виключено, що назва села може бути утворена від давньоруського особового імені. Адже на Золочівщині є село Єлиховичі, а на Лемківщині були 2 села з назвами Єдличе. Велику пошукову роботу у цій сфері проводить львівський вчений М.Л.Худаш і, можливо, що колись він аргументує це припущення.

Початки села також треба датувати давньоруськими часами. Над селом стрімко здіймається поросла лісом гора Печера. На ній колись стояло невелике поселення, яке від східної (рівної) сторони було відділене 2 ровами з невеликими валами. Їхні сліди видно й зараз. Старожители розповідають, що колись буря вивернула тут великого бука з корінням і в утвореній ямі було видно череп'я та якісь знаряддя праці (я чув про це від Михайла Мельника, який помер у 1980-х роках). На стрімкому схилі гори в камені є невелика видовбана квадратної форми кімнатка з віконцем, яку власне й називають люди печерою. Поруч з нею є інші щілини в кам'яних породах гори. Є перекази, що в печері пібито ховались люди під час татарських набігів на село. Не виключено, що на горі знаходився сторожовий пункт, який був пов'язаний зі Стільськом.

Археологи вважають, що на горі Печері було давньоруське святилище. На ньому на кам'яному п'єдесталі стояв ідол, а навколо нього

були розташовані вівтарі. Святилище це постало ще в ранньому залізному віці, тобто за кілька сотень років до н.е. Пізніше воно кілька разів перебудовувалась. В печері згодом міг жити християнський чернець-самітник.

Вже восени 1498 року село було звільнене на 6 років від розквартирування королівського війська разом з іншими селами Дроговизького староства [57, т.2, док.1303]. У 1506 році його тримав Андрій Хелміцький [52, с.87]. Назва його може походити і від великого лісу Іловниця. Згадка про нього є в акті люстрації міста Розділ 1570 року (“місцеві старці зізнали, що ліс за Колодницею під Роздолом називали в давнину Іловниця, а потім після розбою, який стався, коли король з Волохів їхав, то названо Крупський ліс— від гостинця, що вів до Крупська”) [53, с.55]. Очевидно, що мова йде про польського короля Яна Ольбрахта, який повертався після програної битви з волохами на Буковині восени 1497 року. Назва лісу Іловниця походить від слова “іла, іла”, що означає “ялина”. На Гуцульщині є село з аналогічною назвою Красноїлля. В розмовній мові селян цієї околиці дотепер вживається назва Єлів, а не Ілів. Ялин у цій місцевості, тепер не видно, бо тут панує царство букових лісів. Але колись могли рости.

На карті цих місцевостей з 1795 року на лівому березі річки Іловець, яка тече з Ілова, позначено монастир Піскова біля Зубрової криниці. Поруч знаходився ліс Зуброва. Це знаходилось дещо ближче від села Гранки, ніж від Ілова. В давнину село Гранки мало назву Зубрець. Від монастиря попід лісовим масивом йшла Осова дорога на схід біля лісу Тунетин і вела аж до Борусова. В самому Ілові на південь від церкви біля того місця, де проходить сучасна (і колишня) дорога до Боринич знаходилось старе цвинтарисько. Тепер на цьому місці городи та будинки. В тому місці, де дорога до Боринич входить в ліс, знаходилась місцевість Носів сад, на схід від неї ліс Зимівка, а на північ від того лісу— лісові ділянки Кошари та Лази [44, с.1]. Лазами колись називали лісові сінокоси.

У 1609 році в селі оброблялось 3 лани землі, а в сусідньому Стільську не набагато більше— 3,5 лану. Зрештою, в Усті та Демні було відповідно 1,5 та 2 лани [4, с.960].

Восени 1620 року село дуже знищила орда [54, с.26]. 28 червня 1649 року селяни Федько та Матвій присягали, що через спустошення села, спалення церкви та млина, не могли вибрати тут жодного податку, бо люди вимерли та в неволю забрані [46, т.5, с.251].

В люстрації села 1661 року зазначено, що в селі з давніх часів оброблялось 5 ланів землі, але на той час оброблялось тільки 0,75 лану. Проживало тут 8 кметів, кілька підсусідків та 2 комірники. Селяни

панщини не відробляли, але зате мали від лану землі платити великий грошовий чинш— по 122 зол 20 гр, а також віддавати традиційні натуральні данини. Разом визначений прибуток з села мав становити 106 зол [56, с.33].

Взимку 1688–89 року панцирна хоругва на утримання двох коней забрала в селі 24 корці вівса, по 6 жита та гречки, 4 пшениці, по 3 корці пшона та гороху, 9 возів сіна, 2 полті сала, по 2 гарнці масла та олії, 8 курей та 4 гусей. Все це разом становило 303 зол 10 гр [7, с.2122]. У ті часи за 50 зол можна було збудувати хату.

У 1705 році польське військо забрало з села коня за 30 зол, 3 пари волів за 220 зол та продуктів на суму 408 зол. Від імені громади присягав про це в суді Матвій Прудивус [8, с.576-580].

У 1742 році в селі було 13 селянських родин, які господарювали на півчвертях. Дві родини не мали робочої худоби. Двоє служили в дворі лісниками. Селяни платили по 12 зол чиншу, сторожового разом 33 зол, за найм пустих полів та лук 150 зол. В селі побували прізвища Волошин, Паньків, Лаз (?), Підкович, Проців, Прудивус, Савчин, Сенишин [21, с.8].

У 1765 році в селі було 25 кметів та 3 підсусідки. Обробляли 13 чвертей землі. Двір отримував від селян 400 зол земельних чиншів (в т.ч. 100 зол за найм двірських сіножатей), 69 зол сторожового, 23 маці жита, 26 яєць, 52 мотки прядива [12, с.12-13].

У 1785 році в селі було 39 господарств, проживав 231 мешканець [15, с.13].

У 1790 році в селі було 38 господарств. Були поширені прізвища Альфавіцький, Бахіс, Бичак, Волошин, Івахів, Колодій, Мельник, Мициків, Підкович, Прудивус, Тимків. 22 мали по чверті землі, 6— по півчверті, підсусідків було 4, халупників 2. В селі було 12 жорен. Було немало пасічників, бо бджоляної десятини двір отримав 8 вуликів та 14 зол очкового. Осипу селяни дали 10,5 корця ячменю та 24,5 корця вівса [13, с.37].

У 1820 році в селі було 37 господарств [14, с.43-45].

У 1886 році тут проживали 412 душ греко-католиків [68, с.106/1886].

У 1921 році в Ілові було 96 господарств та 574 мешканці. У 1931 році було відповідно 97 господарств та 673 мешканці [51, т.3, с.551].

У 1935 році в селі за даними читальні було 100 хат (90 українських, 5 польських, 2 жидівських) [42, с.4]. Проживали 652 греко-католики, 10 іудей, 8 римо-католиків [51, т.3, с.551].

Церква в Ілові

Самостійна парафія тут виникла мабуть ще в давньоруські часи, бо біля села були поселення Сестрилів, Бабичів, Дубова, Токарова. Тепер це ліси.

В акті люстрації села 1661 року зазначено, що місцевий священик від півлану землі платив 10 зол чиншу [56, с.33].

При перевірці парафії восени 1739 року було зазначено, що місцева дерев'яна церква Чесного Хреста стоїть на горі, покрита гонтом. Їй належав лан поля та луки на 40 копиць сіна. Парохом від 1738 року був поставлений о.Євстахій Альфавіцький. Парафіян в селі було тільки 8 родин. Кожна з них восени давала парохомі по 1 зол за проскурне [45, с.335].

У 1803 році місцева церква була оцінена на 80 зр, хата пароха— 50 зр, господарські будівлі— по 2–6 зр. Церкві належали 3 чверті поля на схід від Мацалакової чверті і на захід від Москвитинової чверті, одним кінцем від границі Стільської, а другим до Бродецької. Становили вони 20 моргів. Крім того церква мала поле Іловець на горі під лісом на 14 днів оранки (в більшості було воно заросле лісом) та 5 моргів луки в лісі на Сестрилові. Керував парафією о.Михайло Абрисовський [16, с.2-3].

У 1821 році завідував місцевою парафією о.Іван Білявський. Греко-католиків було тільки 207 душ (серед них 50 малих дітей) [24, с.1]. У 1832 році тут і далі завідував парафією 58-річний о.Іван Білявський. Прибув він сюди ще влітку 1806 року. Дерев'яна церква та дзвіниця перебували в середньому стані. На дзвіниці було 3 дзвони. Парафіян було 260 [29, с.1-3]. У 1857 році парохом в селі був о.Михайло Збудовський, 1823 р.н., а душ тут було 351 [68, с.46/1857]. Школи в селі ще не було.

На початку 1891 року парафію в Ілові отримав о.Михайло Гаврилюк, висвячений 1886 року [66, ч.3/1891]. Хоч на нього робили ставку москвофіли, він вийшов з числа їх однодумців і на виборах до сейму в лютому цього року проголосував за українського кандидата Охримовича (разом з о.Юриком з Стільська) [66, ч.50/1891]. Парафія була бідною, а парох переніс ще й до того важку хворобу і вже весною 1892 року він просив матеріальної допомоги в намісництва. Влітку 1890 року хогів отримати парафію Берездівці, декан хвалив його за старанність при заснуванні тверезості в селі, але конкурсу він не пройшов [30, с.14]. Восени 1893 року о.Гаврилюк отримав похвальну архиерейську грамоту [60, ч.215/1893]. Та в селі він довго не затримався, бо вже наступного року завідував парафією о.Михайло Форис [31, с.14].

У 1895 році парох о.М.Гаврилюк мав тут 443 вірних [68, с.91/1895].

У 1901 році в селі проживали 483 греко-католики, а парохом знову був о.Михайло Гаврилюк, 1855 р.н. [68, с.93/1901]. Перед ним завідував парафією о.Гнат Глібовицький [34, с.49].

1 грудня 1908 року парохом у селі був поставлений о.Модест Саболта. Народився він у Гвіздці біля Надвірної у 1880 році. Дружина його походила з села Губичі на Дрогобиччині [35, с.15].

5 квітня 1915 року помер від тифу колишній парох Ілова польовий "курат" о.Модест Саболта [68, с.178/1918]. Після того тут завідував парафією о.Євген Гаврилюк, який був мобілізований в УГА і 29 липня 1919 року пішов за Збруч слідом за нею. Був при ній польовим капеланом (куратором) [35, с.6]. Тим часом вже у жовтні 1918 року на посаду пароха в Ілові претендували 3 священники. Парафію отримав о.Мирон Крутяк, завідувач Вериня. Довго він тут не міг витримати і у квітні 1920 року просив консисторію дати йому якусь іншу парафію, бо не може тут вижити з родиною [36, с.3]. У вересні 1921 року йому таки вдалось виїхати звідси у Красів [36, с.14]. У червні 1921 року на посаду пароха в Ілові претендували тільки 2 священники – о.Михайло Кравчук з Водник та о.Микола Киנדій з Надітич. Перевага була віддана першому з них, але він, як тільки побував у селі 13 липня, відразу ж відмовився від парафії. Посилався на те, що хата тут сира, а він має ревматизм та підірване українсько-польською війною здоров'я [36, с.10]. На його прохання консисторія наклала резолюцію "тільки через рік зможе брати участь у новому конкурсі". Та о.Кравчукові несподівано усміхнулось щастя. У серпні 1921 року завідувачем парафії в Ілові попросився о.Антон Панчак з Роздола, бо там бідував з родиною. Його прохання було негайно задоволене. Та вже 2 листопада він заявив консисторії, що відмовляється від цієї парафії, бо тут ще гірше, ніж в Роздолі: в хаті грибок, покрівля протікає, дров немає, солома у дворі зігнила, а також немає жодного зв'язку зі світом [36, с.13]. Після того 24 вересня обов'язок обслуговувати ілівських парафіян був покладений на о.Гаврилюка з Стільська [36, с.13]. Громада у цей час мала великі витрати, бо завершувала будівництво нової церкви, і пароху небагато перепадало з парафії. На початку 1922 року завідувачем парафії був призначений о.Юліан Семчишин з Роздовола, а в жовтні 1924 року він став тут парохом [36, с.17]. Вирвався звідси тільки у березні 1926 року, а завідувачем парафії був призначений нововисвячений о.Юліан Юрик [36, с.21]. Перебув він у селі неповний рік і консисторія знову закинула сюди нововисвяченого о.Ярослава Хавалка, якого даремно батько хотів забрати до себе у село Хмільно. Тут о.Хавалко місця не нагрів, бо вже у червні

1927 року до Ілова закинули ще одного молоденького священника – о.Івана Гуралю [36, с.39]. Люди про нього ще дотепер пам'ятають, хоч і він тут довго не затримався. Мабуть при ньому громада закупила великий дзвін, відлитий у 1928 році, якого при посвяченні нарекли Іваном (зараз на дзвіниці є 3 дзвони – найстарший з них відлитий у 1850 році).

Вже у 1932 році парохом села був о.д-р Роман Яценків, 1901 р.н. Прибув сюди імовірно з Вериня, де встиг організувати будівництво нової церкви [40, с.38-39]. Походив він зі Львова з мішаної польсько-української родини, був високого росту, повний та темноволосий. Чомусь так склалося його життя, що він був у 1925 році висвячений це-лебсом. Мав тягу до знань, навчався у Римі і там став доктором і теології, і філософії. Оскільки у нього не було протекції серед церковної ієрархії, то парафія в Ілові стала для нього постійною (для чого це-лебсові багатшу парафію, якщо у нього немає сім'ї?). Парох, розуміючи ситуацію, в яку попав, розгорнув у цьому забутому селі активну роботу. Восени 1932 року тут відбулась 10-денна духовна місія, яка завершилась на св.Михайла встановленням під церквою місійного хреста. Його пронесли на плечах через усе село місцеві хлопці. Парох всюди встигав – і у школі, і в читальні він проводив велику національно-виховну роботу. Дуже любив дітей. Під його керівництвом аматорський гурток давав по стодолах вистави. У проповідях викривав радянський "рай" на сході України. Організував виготовлення іконостасу до церкви. У 1934 році хотів звідси перейти в Устя [40, с.38-39]. Не вдалось... Коли восени 1939 року "визволителі" вступили в Галичину, він покинув село і виїхав у німецьку зону окупації. Повернувся тільки після початку радянсько-німецької війни. Довелось йому пережити в Ілові і неславу та нерозуміння вихованим ним же парафіян. Причиною до цього послужила любов пароха до дівчини Катерини Триндяк, 1923 р.н. Щирість, принциповість і порядність о.Романа повернулись проти нього. Довелось йому ставати у Львові перед церковним судом і відстоювати своє право на людське щастя. Виявив готовність скласти священничий сан, але консисторія не мала жодного бажання втрачати талановитого священника в умовах, коли так потрібно було на наших теренах душпастирів. 20 жовтня 1942 року він одружився з дозволу консисторії. В селі це викликало неоднозначну реакцію. Мусив перетерпіти кепкування тих, кого сам вчив бути чесними і порядними. Згодом у лісах навколо села отаборились партизани УПА. Довелось о.Роману і сповідати, і ховати вбитих, а декого й рятувати від смерті. Після повернення більшовиків про його контакти з партизанами дізналися енкаведисти і арештували прямо під церквою (імовірно у 1947 році). Мабуть не мали прямих доказів його причетності, бо у Миколаєві зумів випроситись з їхніх рук і опісля

швидко змінив парафію. Переїхав у Острівчик Пільний Буського району. Там пробув ще 1,5 року. Після вбивства Я.Галана по Галичині прокотилась нова хвиля арештів. Особливо арештували тих священників, які не хотіли переходити на православ'я. Арештований був і о.Роман, засуджений як зрадник батьківщини на 10 років і відправлений в Іркутську область. Там у 1951 році обірвалось його життя.

Школа в Ілові

За розповідями мешканців села у 1870-х роках в село прибув Іван Бінас з Демні, який був тут дяком і громадським писарем, а попри це ще й майстром на всі руки. Оскільки громада ще не мала окремого шкільного будинку, то він навчав сільських дітей у своїй хаті. У 1867 році вчитель-дяк отримував від громади 60 зр в рік, 6 мірок зерна та 4 сяди дров для опалення школи [70, с.30/1868].

Під час I світової війни або й перед нею вчителював у селі Олексюк. Після війни сюди прибула вчителька Олександра Охрим. Походила вона або з села Бутини (Сокальщина), або з села Бучина (Брідщина). Тут вона працювала до 1939 року. Своєї сім'ї не мала і віддавала себе повністю дітям. Була вимогливою і суворою. Інколи запрошувала на заняття членів батьківського комітету, щоб самі переконались як ідуть справи у школі. Роботи мала багато, бо діти у єдиному класному приміщенні навчались у дві зміни (в кожну зміну по 2 класи). Разом одного року у 1930-х років було 113 учнів. Але не кожного року так було. У 1935 році було 83 учні [51, т.3, с.551]. Восени 1939 року О.Охрим втекла у німецьку зону окупації. Повернувшись на Львівщину тільки у 1941 році, але вчительську працю продовжувала в Держові. Там і померла.

Читальня в Ілові

У 1907 році о.Омелян Радзикович разом з 10 селянами мав намір заснувати тут читальню "Просвіти". Статут був підписаний, але чи ввійшла читальня в життя – невідомо. Але з того, що весною того року в село були надіслані в подарунок молодій читальні набір книжечок з матірнього товариства "Просвіта" зі Львова, можна здогадатись, що установчі збори читальні таки були і матірнє товариство отримало протокол їхнього проведення [63, ч.5/1907]. У 1926 році читальню відновлювали Василь Бринь, Григорій та Степан Прудисуси, Іван Шлапак та інші [42, с.12]. У 1931 році читальня купила у Михайла Козловського кусок городу під будівництво власного будинку, але згодом він витягнув кілки і город зорав, бо читальня не розпочинала будівництва [42, с.13]. У

1933 році читальня мала 43 членів, але серед них 17 не платили членських внесків. Керували читальнею о.Яценків, Іван Більовський, Микола Пантлик, Василь Логинський, Яків Горожанський [42, с.1]. В читальні активно працювали Марія Козловська, Степан Юрчакевич, Григорій Кулявич, Марія Більовська та Микола Прудивус. У 1935 році керували читальнею Іван Більовський, Іван Тупис, Микола Павлюк, Василь Михайлишин, Микола Одноріг. Мала вона 36 членів. Мізерна бібліотека мала 48 книжок, а читачів було 29 [42, с.4].

Деякі штрихи до історії Великої Волі, Дуброви та Тростянця

Велика Воля

Найдавніші документальні згадки про села Велика та Мала Воля, належні Северину та Янові Гербуртам, відносяться до 1497 року [52, с.84].

У інвентарі 1765 році Воля чомусь згадувалась як нове поселення. У ній проживали 28 господарів, які з допомогою 34 волів обробляли 14 півчвертей землі. Разом вони давали 626 зол чиншу та 52 мотки прядива [12, с.16].

У 1785 році у Волі було 48 господарств, 263 мешканці [15, с.13]. У 1790 році у Великій Волі було 55 хат, у Малій Волі – 11 хат [13, с.36].

У 1821 році у Волі проживали 630 греко-католиків (в тому числі 210 малих дітей, нездатних до сповіді). Парохом був о.Михайло Левицький [24, с.1]. У 1832 році він мав тут 769 парафіян [68, с.62/1832]. Через 7 років у Великій Волі було 386 парафіян, а в Малій – 155 [68, с.60/1839]. 15 січня 1856 року тут помер 55-річний о.М.Левицький [68, с.208/1857]. У 1857 році в селі було 361 гр.-кат., а у М.Волі – 147 гр.-кат [68, с.48/1857]. У 1867 році місцевий вчитель отримував від громади 80 зр в рік та 16 зр доплати на купівлю зерна [70, с.30/1868]. У 1886 році у В.Волі було 317 душ греко-католиків, у М.Волі – 113 душ [68, с.108/1886].

У 1921 році в селі було 94 будинки, 569 мешканців. У 1931 році – 102 господарства та 624 мешканці [51, т.3, с.548].

У 1920-х роках сільробівці в селі мали добру соціальну базу. Бідні селяни йшли за їхніми гаслами. В одному з листів з села весною 1927 року було зазначено: "Йде весна... Церква каже паску святити, і не знає, що нема за що тієї паски справити. Які гроші в хаті були, діти лихварям віддали, щоби модні убрання справити..." [59, ч.335/1927]. (Але хіба тепер не бачимо схожих моментів!...). В наступному листі було зазначено, що село свідоме, але робота сільробівців не подобається панові

Луцишину. На знак протесту він вийшов з членів "Просвіти". "Баба з воза – кобилі легше!" [59, ч.336/1927]. Проте, на виборах до громадської ради влітку 1927 року "сельробівці" тут потерпіли поразку [61, ч.173/1927].

У 1935 році в селі проживали 638 греко-католиків та 11 римокатоликів [51, т.3, с.548].

З історії церкви у Великій Волі. В акті візитації стілецької церкви 1764 року вже згадано про священика з Волі [18, с.3-5]. У 1768 році тут була збудована нова дерев'яна церква, яка стояла ще в I світову війну [41, с.100].

Варто відзначити той факт, що з 11 вересня 1889 року до 10 квітня 1890 року завідував місцевою парафією о.Сильвестр Вояковський, 1862 р.н. [33, с.109]. Очевидно, що він був пов'язаний з тією родиною Вояковських, з якою пізніше був споріднений Михайло Грушевський – відомий історик, перший президент України. Його дружина Марія Вояковська народилась біля 1860 року і не виключено, що могла бути сестрою о.Сильвестра.

У 1891 році парохом в селі був о.Петро Гаранюк. На виборах того року голосував за українського кандидата [66, ч.50/1891]. Восени 1893 року він отримав похвальну архиерейську грамоту і одночасно з нею дозвіл помінятися парафіями з парохом села Осталовичі [60, ч.215/1893]. На його місце прибув о.Володимир Яцковський з Осталович. У 1901 році він мав у В.Волі 332 парафіян, у М.Волі – 127, у Тростянці – 270 [68, с.95/1901]. О.Гаранюк так і помер в Осталовичах 23 січня 1915 року [68, с.178/1918].

У 1908–10 роках завідував місцевою парафією о.Роман Волошак, 1879 р.н., москвофіл за політичними переконаннями. Звідси у жовтні 1910 року він перейшов до Устя [33, с.101]. Перед I світовою війною парохом в селі був о.Василь Телішевський, 1882 р.н., висвячений у 1907 році. Як військовий священик він був захоплений росіянами в полон у Перемишлі весною 1915 року. Також перед війною в селі працювала церковна крамниця [51, т.3, с.548]. Завідував місцевою парафією у 1915–18 роках о.Стах Скоморовський, втікач з Мшанця на Тернопільщині. У війну була повністю знищена огорожа церковного цвинтарю. Дуже була знищена школа. Парафіяльні господарські будинки військові забрали на площу вправ, а після від'їзду весь матеріал забрали з собою. 1 родина з села виїхала до Росії [68, с.84/1918].

У 1925 році парохом в селі був о.Гнат Козак, 1894 р.н., а перед ним був парохом о.Іван Кузьмак. Обидва чимось не догодили радикальним прорадянським елементам в селі, бо обидвох критикували в пресі. "Кузьмак зробив з молоді баранів, бо не допускав до читальні робітничо-

селянських газет, а Козак вимагав дуже багато від селян за свої послуги". Дивлячись на них, вїт Верещак і собі біля церкви міг накричати на декого: "ти більшовику, ти комуністе!..", а сам "дурний як цїп" [59, ч.260/1925]. Цією публікацією честь о.Козака була зачеплена, бо через кілька номерів газета помістила інформацію-спростування, що о.Козак брав у жінки за похорон належних 35 зол, але вона хотіла чоловікові надто пишній похорон – то попросив 50 зол [59, с.264/1925]. На зборах читальні "Просвіта" о.Козак критикував "безбожну" "Волю народа" і пропонував селянам читати "Діло" та "Місіонар" [59, ч.278/1926]. Мав рацію, бо газета дійсно в рубриці "Кропило" кропила холодним душем тих парохів, які занадто обстригали своїх "овечок".

10 квітня 1926 року тут отримав свою першу парафію о.Теодор Серант, 1896 р.н. Він походив з Демні з багатой селянської родини. Був призначений в село через 3 дні після висвячення. Він теж попав у "Кропило", за те, що взимку 1926/27 року кілька годин морозив під церквою весільних гостей, бо молодий ніяк не міг знайти ще 6 зол, щоб повністю заплатити за шлюб. "Ще молодий попик, а вже хотів би живцем селян до гробу покласти" – колола його газета словами котрогось із гостей [59, ч.328/1927]. Незважаючи на те, що постійно хотів вирватись звідси на іншу парафію, церковна влада чомусь не хотіла йти йому назустріч. Тому мусив тут працювати до початку II світової війни. Мав красивий почерк [39, с.29].

10 грудня 1929 року о.Серант отримав права пароха, залишаючись завідувачем парафії [37, с.53]. Восени 1939 року мусив втікати з хати від розлючених польських вояків, які при відступі знущались над українцями на Миколаївщині. Вже після війни був арештований НКВД, відбув "сибірський курорт", а після звільнення ще був декілька років парохом у Великій Горожані. Там помер 1974 року і похований у Щирці.

У 1934 році о.Петро-Омелян Кордуба, вносячи заяву на конкурс на парафію Розділ, писав, що він збудував муровану церкву у Волі Великій [38, с.110]. Точніших даних про це не маю.

Штрихи до історії читальні в селі. Вже перед I світовою війною в селі працювала читальня "Просвіти". У 1910 році її головою був Микола Верещак. Мала 62 членів та 112 книжок в бібліотеці [51, т.1, с.398]. У 1914 році мала всього 10 членів. Тут також було спортивне товариство "Січ", яке мало 12 членів. "Сільський господар" мав 65 членів [51, т.3, с.548].

27 грудня 1915 року у Волі Великій помер на 58 році життя вчитель-пенсіонер Дмитро Білокур [61, ч.6/1916].

Дуброва

Територія села була освоєна людьми ще у дохристиянські часи. Зокрема над селом здіймається скеля, з якої виступає масивний камінь-моноліт Дірявець з столоподібною поверхнею. Вчені вважають, що він використовувався для культових потреб, але не можна виключити і того, що він використовувався для постійного спостереження за рухом човнів по Колодниці на підходах до Стільська.

Село згадувалося вже в грудні 1620 року разом зі Стільськом, як дуже знищене татарами [54, с.26]. В акті люстрації села 1661 року зазначено, що тут на півлані землі господарювали 8 селян та був млин. Мельник платив чиншу 25 зол в рік. Селяни від півлану – по 5 зол 10 гр чиншу. Весь прибуток з села становив 30 зол 10 гр. Селяни з восьмої частини лану відробляли по 3 дні панщини в тиждень, давали до двору півмірок хмелю, мірку букового насіння, мірку ліщинових горіхів, вулик з накриттям, бджолянку та свинську десятину [56, с.32]

У 1673 році селянинові Комошині з Діброви згоріли в розвадівському “таборі” 4 діжки сиру та діжка масла [6, с.78].

У 1914 році тут працювала однокласна школа. У 1935 році в ній було 35 учнів [51, т.3, с.558].

У 1926 році тут була відкрита читальня “Просвіта”. До 1935 року вона “спала”: відбувались лише звітно-виборні збори, книжки були розібрані між людьми, в приміщенні кинувся грибок. Навіть єдина лавка була поламаною. Лише наприкінці 1935 року Іван Стасів, Михайло та Василь Макарики, Василь Лесів та інші вирішили навести якийсь лад в читальні. Під керівництвом Стасіва вони підготували виставу та забаву в читальні, а за отримані кошти зробили ремонт приміщення, поставили підлогу. Вже наступного року на загальні збори читальні прийшла молодь. Керівниками були обрані І.Стасів, Г.Гавришко, М.Макарик, В.Лесів, В.Макарик, В.Савицький. До читальні вступили 85 членів. Незабаром до читальні були закуплені картини “Запорожці” та “Битва під Крутами”. Вона передплатила газету, а згодом аматори поставили ще кілька вистав: “Турецькі старости”, “Правдиве багатство”, “Сатана в бочці”, “Настоящі”. Зібравши 52 зол, хлопці вирішили 1936 року взятись до будівництва нової домівки. Протягом трьох вечорів розкопували гору – рівняли місце під будову. При світлі двох ламп одні працювали джаганями, інші тачками відвозили відбите каміння.

Село у 1930-х роках мало біля 120 хат [62, ч.114/1936].

Тростянець

Хоч село Тростянець виникло досить пізно, на його території люди селились ще задовго до нашої ери. На горі над селом археологи виявили сліди поселення мідного віку.

Сама назва Тростянець походить від слова “трістя”, що означає “заболочене місце”. Мабуть у давніші часи тут знаходилась широка болотиста заплава ріки Зубри.

У 1765 році на урочиську Тростянець знаходились 3 млини та корчма. Колись ця місцевість була вкрита лісами, які були вирубані для потреб рудні у Демні [12, с.15].

У 1787 році в Тростянці проживали Бінас Григорій, Герус Іван, три сім'ї Горинів, три сім'ї Данилівих, Качуровський Іван, Корецький Михайло, Лозинський Михайло, Попович Павло, Старосвіцький Олекса, Шаран Демко. Тут були два панські стави – Петровинський (5,5 морга) та Шарановий (5 моргів), та невеликий ставок Горинів з ставищем (3 морги). Варто зазначити, що шараном у ті часи називали молодого коропа. Можливо і прізвище Шаран спочатку було прізвиськом того охоронця ставу, який доглядав коропів. Був тут також млин і корчма. Всі належні до Тростянця площі становили 206 моргів поля та 448 моргів лук, пасовиськ та ставів [11, с.12-27].

1790 року в Тростянці вже було 16 господарств. Вони обробляли 13,5 півчвертей землі. Ці господарі походили з Демні і село вважалося “висілком” з Демні. Було тут 3 млини – Верхній, Середній та Нижній. Мельники відробляли по 104 дні панщини. 6 родин платили тільки грошовий чинш [13, с.35].

У 1839 році в селі проживали 246 греко-католиків [68, с.60/1839]. У 1857 році їх в Тростянці було 252 [68, с.48/1857]. Мабуть природний приріст населення був знівельований якоюсь епідемією.

У 1867 році місцевий вчитель діставав від громади 80 зр платні та 4 сяги дров для опалення школи [70, с.30/1868]. У 1935 році в школі було 44 учні [32, с.10]. У 1880 році в селі було 44 господарства, 289 мешканців [51, т.3, с.559].

У 1886 році в Тростянці проживали 250 душ греко-католиків [68, с.108/1886].

У вересні 1906 року Михайло Стефанишин, Яким та Анастасія Будники разом з великою групою прочан з Галичини побували в Єрусалимі. Яким був сільським крамарем і мав тоді 39 років [58, 26.1.1994].

Хтось повідомляв у газету, що тут на виборах до громадської ради влітку 1927 року перемогли “хруні” [61, ч.173/1927].

У 1921 році в селі було 69 господарств, 393 мешканці, у 1931 році – відповідно 72 та 439. У 1935 році тут мешкали 413 греко-католиків, 23 римо-католики та 8 іудеїв. У школі 1914 року було 62 учні, у 1935 році – 55 учнів [51, т.3, с.559].

Вважаю, що ці скупі штрихи зацікавлять мешканців згаданих сіл до дальшого історичного пошуку.

Список скорочень та незрозумілих слів

гривня– давньоруська грошова одиниця, яка в XV-XVI ст вживалась в Галичині як одиниця підрахунку і складала 48 грошей; *гр* (грош)– дрібна польська монета; *загородник*– малоземельний селянин; *зол* (золотий)– польська грошова одиниця. До 1772 року складався з 30 гр; *зр* (золотий ринський)– австрійська грошова одиниця. Спочатку складався з 60 кр (крейцерів), а з середини XIX ст з 100 кр; *колода*– 6 корців; *комірник*– бідний селянин без власної хати; *корона*– австрійська грошова одиниця в 1896-1918 роках. При обміні за 1 зр давали 2 корони; *кметь*– повнонадільний селянин; *лан*– одиниця площі, 30 моргів. Складався з 2 півланків або 4 чвертей; *люстрація*– акт перевірки королівського маєтку; *маца*– півкорця, біля 50 кг; *мірка*– імовірно 2 гарнці; *морг*– 0,56 га; *муш*– невизначена кількість об'єму, кілька літрів; *пімацок*– біля 50 кг; *півмірок*– одиниця об'єму, що складалася з 2 мац, або 4 полумацків, або 32 гарнців, або 123 літрів; *полть*– сало з половини свині; *презента*– акт надання парафії; *сяг*– біля 3 кубометрів дров; *халутник*– бідний селянин, який мав тільки хатину; *хрунь*– загальновідоме в Галичині зневажливе прізвисько зрадливої людини. Переважно таким прізвиськом “нагороджували” виборців, які зраджували інтереси громади; *шарварок*– спільна праця селян при ремонті доріг, гребель або мостів. Шарварки громада виконувала переважно раз в місяць.

Список використаних джерел та літератури

а) документи Центрального державного історичного архіву у Львові (цифрами послідовно позначені номери фондів, описів та справ)

1. 9-1-354	23. 201-1-442
2. 9-1-356	24. 201-1-1096
3. 9-1-357	25. 201-1-1245
4. 9-1-365	26. 201-1-1354
5. 9-1-390	27. 201-1-1684
6. 9-1-434	28. 201-1-1770
7. 9-1-456	29. 201-1-1773
8. 9-1-486	30. 201-1-4710
9. 9-1-495	31. 201-1-4748
10. 10-1-77	32. 201-1a-2032
11. 19-IX-109	33. 201-1в-108
12. 134-2-280	34. 201-1в-152
13. 134-2-281	35. 201-1в-828
14. 146-19-3807	36. 201-1в-1579
15. 146-88-188	37. 201-1в-2048
16. 159-9-123	38. 201-1в-2252
17. 159-9-249	39. 201-1в-2422
18. 159-9-278	40. 201-1в-2583
19. 178-2-5464	41. 309-1-1417
20. 179-2-3189	42. 348-1-2735
21. 181-2-726	43. 348-1-5294
22. 181-2-1064	44. 720-1-136

б) документи відділу рукописів Національного музею у Львові

45. Ркл-17

в) дослідження та література

46. Жерела до історії України-Руси. Т.3. –Львів, 1900; Т.5. –Львів, 1901.
  47. Літопис руський. /За Іпатським списком переклав Леонід Махновець. – К.: Дніпро, 1989.
  48. Мацек В. Княжо-митрополиче Стільсько в Миколаївщині над Дністром”. –Журнал “Наша Батьківщина”, ч.6/1937.
  49. Миколаївське Придністров'я. –Львів, 1993.
  50. Приселков М, Фасмер М. Отрывки В.Н.Бенешевича по истории русской церкви XIV века. –Известия отделения русского языка и словесности АН России. –Санкт-Петербург, 1916.
  51. Стрийщина. Історично-мемуарний збірник. Т.1. –Нью-Йорк-Торонто-Париж-Сидней, 1990; Т.3. –1993.
  52. Dabkowski P. Podzial administracyjny wojewodztwa ruskiego i belzkiego w XV wieku. –Lwow, 1939.
  53. Heck J. Pomniejsze zrodla do dziejow literatury i cywilizacji polskiej w XVI i XVII stuleciu. Zesz.2. –Stryj, 1890.
  54. Horn M. Skutki ekonomiczne najzdow tatarskich na Rus Czerwona w latach 1605-1633. –Wroclaw, 1964.
  55. Jablonowski A. Polska XVI wieku pod wzgledem historyczno-statystycznym. Т.7. Cz.1. –Warszawa, 1902.
  56. Lustracja wojewodztwa ruskiego 1661–1665. Cz.2. –Wroclaw, 1974.
  57. Matricularum regni Poloniae summaria... Т.2. –Warszawa, 1907
- г) періодичні та довідкові видання*
58. Газета “Вісник Розділля” (Розділ).
  59. Газета “Воля народа” (Львів).
  60. Газета “Галичанин” (Львів).
  61. Газета “Діло” (Львів).
  62. Газета “Наш прапор” (Львів).
  63. Журнал “Письмо з Просвіти” (Львів).
  64. Газета “Свобода” (Львів).
  65. Газета “Слово” (Львів).
  66. Газета “Червоная Русь” (Львів).
  67. Газета “Школьна часопись” (Львів).
  68. Шематизми архієпархії Львівської за роки 1832, 1857, 1886, 1901, 1918.
  69. Шематизм вчителів народних шкіл на рік 1860.
  70. Dodatek tygodniowy do “Gazety lwowskiej”.
  71. Енциклопедія українознавства. Загальна частина. Ч.II. –К.: 1995.
  72. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajow slowianskich. Т.11. –Warszawa, 1890.

Зміст

Від автора	с.2
Соціально-економічний розвиток Стільська	3
Церква в Стільську	9
Школа в Стільську	12
Читальня в Стільську	15
Соціально-економічний розвиток Ілова	18
Церква в Ілові	21
Школа в Ілові	24
Читальня в Ілові	24
Штрихи до історії Великої Волі, Дуброви та Тростянця	25
Список скорочень та незрозумілих слів	30
Список використаних документів та літератури	30

Шановний читачу!

Ти прочитав короткий нарис про минуле своїх сіл. Мабуть він розворушив Твої спогади, пам'ять про почуте від батьків та старожилів. Якщо не хочеш, щоб ця інформація була втрачена, запиши її і додай записані аркуші до цієї брошури. Колись Твої записи стануть складовою частиною другого видання історії сіл. Було б добре, щоб для кожного свідомого мешканця цих сіл брошура стала початком для родинного літопису. Бо хто, крім самих мешканців Стільська та Ілова, може краще знати історію своїх місцевостей у ХХ ст? Пам'ятай же: збережеться те, що буде записане, все інше поглине час і воно назавжди буде стерте з історії сіл. То ж не втрачай часу, бери ручку і пиши!